

MAGYAR AFRIKA TÁRSASÁG
AFRICAN–HUNGARIAN UNION

AHU MAGYAR AFRIKA–TUDÁS TÁR
AHU HUNGARIAN AFRICA–KNOWLEDGE DATABASE

VARGA, Zoltán

Afrikai Capriccio / African Capriccio

Eredeti közlés /Original publication:

Híd, 1999, 62. évf., 5–6. szám, 381–385. old.

Elektronikus újraközlés/Electronic republication:

AHU MAGYAR AFRIKA–TUDÁS TÁR – 000.002.692

Dátum/Date: 2018. február / February 18.

filename: vargazoltan_1999_recUpdike

Az elektronikus újraközlést előkészítette

/The electronic republication prepared by:

B. WALLNER, Erika és/and BIERNACZKY, Szilárd

Hivatkozás erre a dokumentumra/Cite this document

VARGA, István: Három afrikai regény / Three African Novels, *AHU MATT*, 2018, **pp. 1–8.** old., No. 000.002.692, <http://afrikatudastar.hu>

Eredeti forrás megtalálható/The original source is available:

Közkönyvtárakban / In public libraries

Kulcsszavak / Key words

magyar Afrika–kutatás, könyvismertetés (John Updike: *Konspiráció*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1997)

African research in Hungary, book review (John Updike: *Konspiráció*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1997)

AZ ELSŐ MAGYAR, SZABAD FELHASZNÁLÁSÚ, ELEKTRONIKUS,
ÁGAZATI SZAKMAI KÖNYV–, TANULMÁNY–, CIKK–, DOKU-
MENTUM- ÉS ADAT-TÁR / THE FIRST HUNGARIAN FREE
ELECTRONIC SECTORAL PROFESSIONAL DATABASE FOR BOOKS,
STUDIES, COMMUNICATIONS, DOCUMENTS AND INFORMATIONS

* Magyar és idegen – angol, francia, német, orosz, spanyol, olasz és szükség szerint más – nyelveken készült publikációk elektronikus könyvtára / Writings in Hungarian and foreign – English, French, German, Russian, Spanish, Italian and other – languages

* Az adattárban elhelyezett tartalmak szabad megközelítésűek, de olvasásuk vagy letöltésük regisztrációhoz kötött. / The materials in the database are free but access or downloading are subject to registration.

* Az Afrikai Magyar Egyesület non-profit civil szervezet, amely az oktatók, kutatók, diákok és érdeklődők számára hozta létre ezt az elektronikus adattári szolgáltatását, amelynek célja kettős, mindenekelőtt sokoldalú és gazdag anyagú ismeretekkel elősegíteni a magyar afrikaisztikai kutatásokat, illetve ismeret-igényt, másrészt feltárni az afrikai témájú hazai publikációs tevékenységet teljes dimenziójában a kezdetektől máig. / The African–Hungarian Union is a non–profit organisation that has created this electronic database for lecturers, researchers, students and for those interested. The purpose of this database is twofold; on the one hand, we want to enrich the research of Hungarian Africa studies with versatile and plentiful information, on the other hand, we are planning to discover Hungarian publications with African themes in its entirety from the beginning until the present day.

AFRIKAI CAPRICCIO

John Updike: *Konspiráció*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1997

VARGA, Zoltán, Híd, 99, 62, 5–6, 381–385. old.

„Afrikában az a baj a kormányokkal (...), hogy valamire való kereskedelmi vagy ipari fejlődés híján a kormányban összpontosulnak egyedül az anyagi javak, így azt a javakat hajhászó emberek sajátítják ki maguknak” – olvashatjuk viszonylag a regény elején már. Leküzdhetetlen kényszert érezve, hogy nyomban leírjuk: amint tudjuk, tapasztalhatjuk, nem csupán Afrikában van ez így, hanem egyebütt is, hiszen... de talán mégse folytassuk!

Ne, ne most, hídjaink leszakadásának pillanataiban legalábbis ne! Próbáljunk meg mégis inkább komolyan foglalkozni egy komolytalan regénnyel. Pontosabban talán látszólag komolytalanul. Illetve más megközelítésben és elcsépelten szólva rendhagyóval is – már mint Updike viszonylatában. Főleg, ha a kiemelkedő amerikai szerző munkásságának fő vonulatára, a Nyúl-tetralógiára gondolunk, amelyet bizvást minősíthetünk századunk második felében immár szokatlannak (ismét csak „rendhagyónak”?) mondható nagyrealista vállalkozásnak, mindennemű mitikusságtól és mágikusságtól mentesen, hogyha úgy tetszik. Nem mintha a *Konspiráció* a fő útról való letérés egyetlen példája lenni: elvégre Az *eastwicki boszorkányok* ugyancsak John Updike műve.

Amiért is elmondhatónak látszik: Updike opusában akad egy-két kivétel az útpadkán, egymástól is alapjaiban eltérő, példánk esetében olyképpen, hogy a *Konspiráció* már csak azért sem hasonlítható Az *eastwicki boszorkányokhoz*, mert a szó szigorú értelmében realistának nem minősíthető ugyan, ámde a kimondottan meseszerű csodák is hiányoznak belőle – ezért nevezhető talán leginkább bájosan naív karikatúraregénynek. Vagy úgy meseszerűnek, hogy a meseszerűség elemei legfőképpen a leegyszerűsítés és sarkítás jegyében mutatkoznak meg benne, ilyen jellege teszi karikatúrisztikussá és persze szatirikussá is egyúttal. E tekintetben, szatirikus mivoltában némileg ismét csak rendhagyóvá és szokatlanná. Főleg amiért mi itt, ex-szocialista térsé-

günkben megszoktuk, hogy egy becsületes satírától mindenekelőtt azt várjuk el, hogy bizonyos néhai hivatalos elvárásokkal ellentétben, többé-kevésbé álcázottan, de a fennállót tűzze tollhegyre, „befe­lé” vágjon. Lé­vén, hogy ha nem ezt tette, ha éle történetesen kifelé, a „másik tábor” felé irányult, úgy tetszik, nagyon is indokoltan hajlamosa­k voltunk benne megrendelt propagandaművet, megbocsáthatatlanul „kincstárit” látni.

Márpedig Updike műve, első pillantásra legalábbis, „kifelé vág”, a két, megírásakor még fennálló nagyhatalmi tömb, illetve „társadalmi rendszer” viszonylatában döntően Amerika- és Nyugat-párti. Napja­inkban úgy-ahogy igazolhatóan, de kissé zavarba hozóan is, ám egyúttal meg is magyarázva, miért is nem válhatott ez a még 1978-ban megjelent regény jóval előbb magyarul olvashatóvá. Alkalmasint a maga idején tetetve fel velünk a kérdést: lehet-e egy szuperhatalom írója „patrióta”, összeegyeztethet ő-e „patriótasága” a bennünk akar­va-akaratlanul is ellenzéki­séggel összekapcsolódott írószereppel. Bár­mennyire demokratikus ország polgáráról legyen is szó, még­hózzá a világ leghatalmasabb demokráciájá­ról is egyben.

Más kérdés persze, hogy mit is tegyen az író, ha történetesen a dik­ta­túráról kíván (a fülszöveg szerint) „fergeteges satírárt” írni, olyan valamiről tehát, aminek nyersanyagát odahaza nem találhatja. Vagy ha eme indíttatásához belőle kikívánkozó afrikai úti élményei is hozzájárulnak. Mi egyebet, mint hogy kieszel a maga számára egy kietlenül sivatagos képzeletbeli afrikai országot, a korábban francia gyarmat­ként Noire-nak nevezettet, majd függetlenedését követően a Bibliából ismert Kús névre átkereszteltet – megfelelően a térség valaha létező birodalmait legalább nevükben feltámasztani igyekvő, voltaképpen identitástudatot megalapozni kívánó valóságos gyakorlatát.

Hozzá karizmatikus vezért, azaz diktátort is kreálva Hakim Félix Elle­llou ezredes személyében, ugyancsak fiktív regényalak­ként természetesen, ámde fantazmagórikus megszállottsága folytán nagyon is va­lóságosnak, sőt ismerősnek tetszi egyúttal. Szó szerinti értelemben va­lószerűnek cseppet sem mondható tettei ellenére, vagy éppen ezek mi­att, hiszen Elle­llou (eredetileg írástudatlan, ám később belügyminisz­terré avanzsáló szeretője biztatására) személyesen fejezi le valamikori pártfogóját, országa trónfosztott, s egy ideig házi őrizetben tartott egykori uralkodóját. Hogy annak elrabolt, majd szovjet műszaki se­gédlettel megszólaltatott és ellene propagandát folytató fejével már

csak a regény vége felé, közvetlen bukását megelőzően találkozhas-son.

Utolsó, Harun al Rasid példáját követő, népe hangulatát kitapogatni kívánó álrühás útja végetértével, legközelebbi munkatársairól, illetve őt Mercedesével távolról követi sofőrjétől és testőrétől is cserben hagyottan. Amikor is a róla elnevezett, ám az általa gyűlölt Nyugat (mindenekelőtt Amerika) fogyasztói társadalmának termékeitől egyre feltartóztathatatlanabban elárasztott városban kell tapasztalnia kísérlete bukását. Legfőképpen ideológiáját, kénytelen-kelletlen belátva (s ennek hatására az őt álnéven francia földre nyugdíjba küldi új hatalom nagylelkűségét is elfogadva), hogy a marxizmus és az iszlám összeházasítása menthetetlenül életképtelen, s mint ilyen, nem verhet gyökeret Kús földjén. Feltehetőleg Allah akaratából, hiszen Ellellou bukását követően a kiszikkadt pusztaságoknak életet adó eső is megered végre. Úgy tetszik, a mindenképpen csak Nyugat felől várható fejlődést elősegítő politikai fordulatra adva a maga felülről jövő áldását.

Jóval Mr. Gibbsnek, annak az amerikainak az önkéntes máglyahalálát követően, akinek segélyként hozott élelmiszer-szállítmányát tuaregeknek álcázott, de vodkaszagot árasztó szovjet ügynökök gyűjtják föl ugyan – ámde Ellellou jóváhagyásával és szeme láttára. Végző fokon tehát a diktátor féktelen Amerika-gyűlöletének következtében. Akár kulcskérdésként is Updike „afrikai capricciójának”, amelyet éppen e jelenséggel összefüggésben kell mégiscsak többnek tekintenünk holmi játékos alkotói szeszélynél. Pontosabban abból adódóan, hogy Kús földjének későbbi diktátora ifjan Amerikában hallgatott művészettörténetet és államtudományokat, amiért is élete e szakaszában nem csupán feleségei egyikére, méghozzá fehér bőrűre sikerül itt szert tennie, hanem a rasszizmust is saját bőrén kell tapasztalnia olyképpen, hogy ebből eredően is kerül kapcsolatba radikális afroamerikai körökkel, nem beszélve arról, hogy a bőség társadalma a maga fogyasztói kultuszával, az elidegenülés egyéb jelenségeivel együtt, akár még túlük függetlenül is képes kiváltani belőle a nincstelenség ellenérzését. Olyanféle gondolatokat hozva felszínre, mint amilyen az is, hogy:

„Nem a szegénység a mi bajunk. A mezítlábas nem érzi szegénynek magát, míg meg nem lát egy cipős embert. Akkor szégyenkezni kezd. A szégyen itt a baj. A szégyen, amit becsempésznek Kúsba. Fordulatra lenne szükség, hogy újjáéledjen nincstelenségünk büszkesége.”

Mintegy a külvilág friss levegőjéről érkezettek romlatlan szaglásával érezve meg a civilizáció szobalevegőjének fülledtségét, szükségképpen „antifogyasztói” gondolatok iránt válva fogékonnyá mindenekelőtt. Olyanok iránt, amilyen az is, hogy Amerika

„ahol a falakat és polcokat ellepték az ipari tömegtermelés hatására hatalmas, zűrzavaros rendszerbe szerveződött, fogságba ejtett lelkek, amelyek szenvedélyesen, harsányan követelték, hogy kiszabaduljanak a vásárlás megváltása által”.

Voltaképpen már ekkor is úgy állítódva be, hogy majdan egy „abszolutista álom élén” képzelje magát. Tömegeket mozgató populista népvezérként, valóságos demokrácia megalapozója helyett – amely utóbbinak létrehozása, ha belegondolunk, célkitűzésként a szükségképpen bukásba torkollónál sokkal inkább mondható utópiának. Hiszen egy ilyen, valósan demokratikus elképzelésből az általa vezetettek miképpen is érthetnének meg bármit is, ha azt vezetőjük sem érti, s ezért megértetni sem képes az általa vezetettekkel.

Ámde éppen az itt a kérdés, értheti-e azt egy merőben idegen, távoli, sőt múltat megtestesítő világból odacseppent valaki, annak ellenére is akár, hogy sikeresen szerez diplomát művészettörténetből és államtudományokból. Különösen, ha eleve fanatikusán profétikus indulatok vezérlik, ellentétben korábbi munkatársával, majd ellenfelével, az Amerika káprázatától elbűvölt Michaelis Ezanával, aki éppen taktikus egyensúlyérzéssel párosult mohó hedonizmusával lesz az egyfajta Don Quijotének is elképzelhető Ellellou földközelibben pragmatikus Sancho Panzája. Nem feltétlenül értve is a konzumimperializmus világát, de elfogadva azt, amit kínál – úgy a maga, mint mások számára. Óhatatlanul annak minden kisszerűségével együtt, azt tehát, amit Hakim Félix Ellellou későn és igencsak sajátosan fogalmaz meg a maga számára:

„Nagy eszme sokkal inkább lehet téves, mint a kicsi, mert a nagyságrendje valószínűtlen. A kínai Nagy Fal például rendkívüli ostobaság. A világ jelenlegi két legjelentősebb vívmánya a maoizmus és az amerikai televízió, és mindkettő fölöttébb nagy marhaság.”

Utólagosan, vagyis a bukottság állapotában látva tisztábban, mintegy korábbi megszállottságának terhétől megszabadultan. Korábbi

önmagával ellentétben, amikor is csupán tételszerűen képes leszögezni olyanféle igazságokat, hogy „A profit világában nincs szó a szánalomra”, ami ugyan így, pusztán önkörére korlátozva, akár még helytálló is lehet, ám hogy a dolgok egészére vonatkoztatva ez azért még sincs így, azt akár Marxtól is megtanulhatta volna. Vagy csupán nyitott tekintettel véve szemügyre a Nyugatot, s külön Amerika világát, ahol a legönzertlenebb idealizmus olykor a legridegebb üzleti szellem szomszédságában is megtalálható, hol egymás hatását oltva ki, hol viszont egymást kiegészítve, működőképesen ellensúlyozva.

Egyebek mellett a politika síkján is új távlatokat nyitó sikereket, de egyszerre elbizakodott és naiv tájékozatlanságból fakadó kudarcokat, s őt óriási melléfogásokat is eredményezve – ez utóbbiakat főleg ott, ahol a maga anyagelvű pragmatizmusából kiindulva mindent az egyéni jólét és az egyéni szabadság felől közelít meg, nem tudva mit kezdeni egyes tőle távoli kultúrák kollektívizmusával, mítosz-, kultusz- és ösztönvilágával, benne is ugyanazt a józan rációt, mindenekelőtt az angolszász *common sense*-t tételezve föl, ami őbenne munkál. Azt, aminek szintén meglehetnek a maga irracionálisba átcsapó szélsőségei, ezért is képes a már említett Mr. Gibbs (természetesen Updike karikírozásában) másodosztályú cirok- és zellerkrémleves-szállítmányának tetején máglyahalált szenvedni. Ami viszont Ellellou számára hat eszelős képtelenségnek. Mert hát, csakugyan:

„Micsoda tétova jó szándék vezette őt ide, miért küldte hozzánk a különös nemzetközi árnyait villództató televízió reszketeg kék fénye ezt a férfit, aki belehalt abba, hogy elhitte, biztonságban lehet minden körülmények között?”

Ellellouban ugyanis egyszerűen fel sem merül, hogy egy Mr. Gibbs-szerű figura esetleg kockázatot vállalni is kész küldetésének sikeréért. Voltaképpen annak megfelelően, hogy Updike regényében két világ egymást sokkal inkább félreérteni, semmint (legalábbis azon nyomban) megérteni képes világ kerül szembe így, és felesel is egymással. Kétféle szellemiség, amelyek közül (legalábbis a magunk megítélése szerint) a szükségképpen vereségre ítéltnek éppúgy meglehetnek a maga igazságai, mint győztesen előrenyomulónak, sőt nemegyszer minden önmagába nem beépíthetőt kíméletlenül lerombolandónak. Annál is inkább, mivel ilyen jellegű igazságok szembenállása esetén aligha beszélhetünk holmi „harmadik”, „objektív” igazságról

is, hordozóikon kívül is létezőről, hanem csakis olyanról, amely az érdekelt felek tudatában létezik, és fejti ki a maga hatását.

Az érintettek esetében sajnos akkor is öntörvényűen, ha ma mi itt, Afrika nélkül is épp eléggé megtanulhattuk már, mennyi baj is származhat, holmi „ősi”, ráción inneni, történelmi lerakódásokból eredő igazságokból. Azokból, amelyek makacs továbbélésükkel tragédiák okozói is lehetnek ugyan, ámde eltűnésük nyomán sokakban üresség maradna csupán. Morálisan is akár, ámde nem kevésbé „esztétikailag”, érvénytelenedésük révén a világ egy kaptafára szabott elszürküléséhez is hozzájárulva. Emiatt kell végeredményben Ellellou gondolataira is odafigyelnünk. Nem utolsósorban azoknál a részleteknél, ahol a messzi idegenbe szakadt diák, illetve későbbi diktátor agyán átszűrve Amerika mutatkozik meg, gyakran leleplezőnek is mondható görbe tükörben. Végső fokon egy szuperhatalom „nagy társadalma”, számára is az önismeret egy módját kínálva.

Főleg e sajátosságai révén készítetve bennünket is arra, hogy Updike némileg problematikusnak mondott „patriotizmusát” ne tekintsük egyoldalúnak, hanem inkább árnyaltnak lássuk. Végső fokon arra tehát, hogy a szerző játékoság jegyében fogant, számos esetben vidámnak ható regényét annyira mindenképpen komolyan vegyük, amennyire mondanivalójának súlya erre rá is kényszerít minket. Túl azon, hogy azt lássuk benne csupán, ami jellegét elsődlegesen meghatározza: sziporkázó eszközökkel megírt regényt, élvezetes olvasmányt mindenekeelőtt.

VARGA Zoltán